

BAROKNI PUTOPIS JAKETE PALMOTICA²

Opisi u Palmotićevu putopisu

Kunovicu, s jedva prohodnom planinskom stazom, Palmotić otkriva čitatelju kao izuzetno opasni dio puta, kroz koji se teško probijati jer je šuma izuzetno gusta i puna divljih i opasnih životinja i raznih drugih neugodnih nepredvidljivosti. Palmotić je unio u svoj putopis i stanovit broj fikcionalnih sadržaja, ali je nesumnjivo da je u opisima toga opasnog predjela bio više književnik nego diplomat. I historiograf Feliks Petančić (oko 1455 – oko 1516) opisao je put u Carigrad preko Niša, te prijelaz kroz planinu Kunovicu kao mučan i vrlatan put kroz vrlo šumovite predjele, ali u njegovu putnom izvješću nema imagoškog pristupa (MATKOVIĆ 1879: 103–165). Poklisari ulaze u Niš i mole kadiju za oružanu pratnju koja će im biti nezaobilazna pri prolasku planinom Kunovicom, zarasloj gustom šumom i prepunoj razbojnika, koju je Palmotić vješto prikazao svojim stihovima kao zastrašujući krajolik – *locus horridus*.

U planini Kunovici
Gdje dubrava raste gusta,
Ljuta gusa svijem putnici,
Put zasjeda mjesta iz pusta.

...Gdje dubrava ponosita
Crnjaše se tu na gori,
Gusta jelam` od sto lita,
I česvinam i lovori.

Za strahoću u njoj ljutu
Grm bijaše svud zapleo,
I u svakom mjestu i putu
Put zavrgo i zameo (PALMOTIĆ 1878: IX, 6293–6308)

¹ stanislava.stojan@du.t-com.hr

² Prvi deo teksta objavljen je u četvrtom broju časopisa „Philologia Mediana“.

Samo je jedna staza vodila preko planine koju je mogao pronaći samo iskusni vodič, jer se kroz gusto granje i šiblje čovjek nije mogao probiti. I ta jedina staza bila je tako uska da više od dva konjanika nisu mogla zajedno prolaziti. Opis zastrašujućeg epskog krajolika je topos poznat u europskoj književnosti od samih početaka, a Palmotić ga u svome spjevu opisuje u dinamičnoj slikovitosti motiva divlje šume (CURTIUS 1971: 208–209). Zbog visokih gusto zbijenih stabala, pripovijeda Palmotić, nikad sunce nije moglo obasjati taj prolaz nego se putnicima činilo da ih je zatekla noć. Šuma je bila prepuna divljih životinja: jelena i srna, veprova, vukova i kuna. Usred planine izbijao je izvor tople vode za koji su ljudi držali da je ljekovit i da ozdravlja ljude od različitih bolesti. To je tipični primjer podsjećanja na srednjovjekovnu romansku poeziju, u kojem se, usred jezovite šume kao kontrastna harmonija, nalazi idealan krajolik (CURTIUS 1971: 210). Prolazak Kunovicom Palmotić je iskoristio za knjiški izlet u područje fikcije i zamislio dvije sestre zatočene i vezane posve gole na izvorištu ljekovite vode dok su im dva brata polumrtva ležala u blizini. Čim su se poklisari s pratnjom počeli probijati kroz gustiš Kunovice začuli su djevojački plač. Sljedeći tradiciju hrvatskih književnih robinja Palmotić je dao dojmljiv prikaz zasužnjenih djevojaka koje se moglo susresti na turskim tržnicama roblja, od kojih se jedna nalazila i u Dubrovniku nedalekom Herceg Novom:

.....Ovdi više u grm gusti
 Povede nas tako gole.
 Gdje ovako svijeh nas sveza,
 Hrastoviema uvitima
 Kijeh usiječe i ureza
 Na dubovim onezima (PALMOTIĆ 1878: IX, 6767–6772).

Iako se kod Palmotića ne radi o smirenom putovanju koje je imalo za cilj razgledavanje kulturnopovijesnih spomenika, nego je putovanje smješteno u nefikcionalni prostor prirode, njime dominira perceptivna usmjerenost i kultivirana duhovna potreba za obogaćivanjem vlastite osobnosti iskustvom drugačijega prostora i drugačijih ljudi. On se suočava i s velebnim prizorima i veličanstvenim krajolicima kao što su planine, planinski vrhovi, udoline, rijeke, ponori, razvaline povijesnih zdanja, starine, gorštaci, prostodušan puk i on tu egzotiku nepoznatog svijeta želi podijeliti s čitateljem. Palmotići stihovi nevojbeno otkrivaju da on nije ravnodušni barokni opisivač konkretizirane pejzažističke teme (KRAVAR 1980: 129).

Putovanje nužno povlači za sobom stjecanje novih iskustava i mogućnosti novih spoznaja koji se posreduju onima koji to nisu doživjeli. Putovanje oblikuje vremenski slijed kao niz zgoda. Događajnost u vremenskom slijedu dominantno je usmjerena na promjene. Veliki i nepoznati prostor inačica je putnikove nesigur-

nosti. Sudbina putnika stoga je često u rukama razbojnika odnosno gusara. Nije poznato je li Palmotićeva putopisna zgoda s razbojnicima na planini Kunovici u cijelosti plod njegove fikcijske logike ili je zbiljska činjenica njegova putovanja dopunjena pripovjedačkim umijećem. Budući da su posrijedi čudesna oživljavanja ubijenih mladića, pa zatim doista neobičan doživljaj susreta sa skupinom dubrovačkih trgovaca, o čemu Palmotić ni riječi nije zapisao u korespondenciji s Dubrovačkom vladom, za pretpostaviti je da je svu tu građu imaginirao, sazdašći je od pripovijesti koje je čuo tijekom putovanja, kako bi spjev obogatio avanturističkim materijalom kakav su posjedovali fikcionalni prozni žanrovi (FALIŠEVAC 2007: 228). Približivši se izvoru usred guste šume u planini poklisari i pratnja čuli su plakanje i cviljenje pa su požurili da vide što je to nekoga snašlo i na svoje zaprepaštenje ugledali tri djevojke gole i svezane, svaka za jedno stablo. Uzdisale su i cvilile. Djevojke su bile izuzetno mlade i lijepe. Palmotić posvećuje desetak i više strofa da bi konvencionalnim petrarkističkim frazama opisao njihovu ljepotu.

Ljuveno im lice sjaše,
Svjetlje od sunca iz istoči,
Usni koralj odjevaše,
Danice im bjehu oči.

Bijeljahu se prsi od lira,
I vrat bjelji niže bijele,
Okolo koga svijem se opstira

Pram od zlata svjetlji vele (PALMOTIĆ 1878: IX, 6477–6848).

Podsjećale su ga na tri božice koje su se ukazale Parisu koji je zbog nevjerne Srpkinjice, kako Palmotić naziva Helenu, prozročio propast Troje. (Ovo je i jedini primjer, uz spomen Orfeja na rijeci Marici, u kojem se Palmotić poslužio grčkom mitologijom i predajom, za razliku od drugih pisaca koji su se tim motivima obilato koristili, kao i Gundulić). Poklisari i njihova pratnja ostali su bez riječi pred okrutnošću i pred ljepotom i mladošću djevojaka. Odvezuju djevojke i mole ih da im kažu tko im je to učinio kako bi ih osvetili. Donesu im odjeću koja je bila u blizini bačena, pa ih oslobode i one se obuku i ispričaju im svoju nevolju. Bile su one tri muftijine kćeri koje su iz Sofije pošle posjetiti staru tetku u Niš. Pratilo ih je dvojica braće i dvojica njihovih slugu koji su se zaigrali lovom dok su se djevojke kupale. Došli su gusari i pokušali su ih silovati, ali su se pojavila braća djevojaka i suprotstavila im se. Samo četvorica protiv dvanaest razbojnika nisu mogli puno učiniti, tako da su braću teško ranili, a njihove sluge ubili. U međuvremenu su razbojnici otrčali opljačkati još neke žrtve, za koje se naknadno utvrdilo da su dubrovački trgovci, a djevojke svezali da ih mogu iskoristiti kad se vrate iz pljačke. Držeći da su im braća mrtva djevojke su plakale a poklisari ih tješili. I u tom tješnju osjeća se u Palmotićevim stihovima način razmišljanja baroknoga čovjeka: Ako su mrtvi, drži pjesnik, ionako bi jedan dan

umrli, jer čovjeku nije suđeno da živi vječno. Činjenica da su ubijeni, znači da su pošteđeni razmišljanja i straha zbog skore smrti koja je za njega kao čovjeka 17. stoljeća nezaobilazna misao koja uznemiruje. Vjeruje da mladići zbog prijeke smrti nisu imali vremena za strah što Palmotić drži dobrim iskustvom, jer je sam tijekom cijelog tog putovanja, jednako kao i Nikolica Bona, suočen s prijetnjom smrti i strahom koji bezuspješno pokušava od sebe odagnati. Poklisari i njihovi ljudi oslobodili su djevojke i priveli svijesti braću kad su mladići počeli pokazivati znakove života nakon što su ih po turskom ritualu okupali prije pokapanja. Liječnik koji je pratio poklisare na putu uspio ih je vratiti u život cijedenjem soka mirisne trave koju Turci nazivaju ditam, a u nas je poznata pod imenom jasenac, u njihove rane.³

Sok od koga netom uli
 U ljutu im svaku ranu,
 Ko da su ončas život čuli,
 Progledaše, ter im svanu: (PALMOTIĆ 1878: IX, 6937–6940).

Pomalo je čudan i neuvjerljiv način izlječenja mladića koji su bili na umoru zbog ubodnih rana, osobito u prsnom košu, koje su im razbojnici zadali mačevima, iako to čudesno izlječenje Palmotić opisuje kao da se odvijalo pred njegovim očima. Palmotićev komentar tog događaja ima oblik tipične barokne metafore u kojoj život pri izdisaju uspoređuje sa svijećom koja dogorijeva, ali koju nove kapi ulja ponovno rasplamsavaju:

Tako i svijeća ka se gasi
 na dno suda suha ka je
 Ako je opet ulje skvasi,
 U plamenu svjetla ustaje (PALMOTIĆ 1878: X, –6944).

Spuštajući se s planine, upravo na mjestu gdje je šuma bila razrijeđena, ugledali su poklisari i njihova pratnja razbojnice kako pokušavaju poubijati i opljačkati malu skupinu dubrovačkih trgovaca koji su se zbili jedan uz drugoga kako bi se lakše obranili od brojnijih svirepih razbojnika. Trgovcima su drumski razbojnici najprije poubijali konje da spriječe njihov bijeg, a potom su ih stjerali u klopku obigravajući oko njih i potežući oružje.

Ter se britkijem svijem sabljami
 Put glava im sad potežu,
 A sad opet po nogami
 Da ih posijeku i porezu.
 Gdje udare, tu ne kažu,

³ Službeni naziv te biljke je *Diplophyllum taxifolium*, iz obitelji Scapaniaceae, a riječ je o narkotiku.

A gdje kažu, ne udare,
Udarcima hine i lažu
Neka udru iz prijevare (PALMOTIĆ 1878: X, 7045–7052).

Trgovci, premda malobrojni, vješto su se branili i znalački izbjegavali smrtne udarce nadmoćnih neprijatelja, ali ta neravnotežna borba nije imala izgleda da se okonča u korist trgovaca:

Na isti način i putnici
Vješti jesu boju priku,
Ter mu nose u desnici
Trijeska ognjena na priliku.
Njih udarce susretaju
S mnogom pomnom i hitrošću
Ter ih opet udaraju
U viteškoj hrabrenosti (PALMOTIĆ 1878: X, 7053–7060).

Svuda ljute rane prokrvarile, znoj junački oblijeva sve strane u boju, pucaju tvrđi štiti. U toj akciji, u metežu borbe, gusari napadaju i pratnju poklisara koja je došla trgovcima upomoć. Palmotić je, nema sumnje nazočio ovakvim obračunima, jer su njegovi opisi borbe na život i smrt vrlo realistični i puni smjelih poteza napadača i napadnutih. Ostavljaju dojam da je to doista zbiljski doživljaj iz njegova sjećanja, a ne literarna izmišljotina. Gusari se ne predaju do posljednjeg časa, sve dok ih moćni oružnici na konjima, u pratnji poklisara nisu bacili na tle i počeli ih gaziti konji. Tu je borbu zaustavio Palmotić, držeći da su preživjela trojica napadača dobila dovoljno udaraca. Kao predstavnik vlasti jedne pravne države poput Dubrovačke Republike Palmotić je smatrao nužnim predati razbojнике sudu kako bi oni odgovarali za svoja nedjela i bili dostojno kažnjeni.

Krivine su njih neizbrojne,
Trijeba ih je ljuto strti,
Podobne su i dostojne
Nemilosnijeh od sto smrti (PALMOTIĆ 1878: X, 71).

Kao što se Republika gorčevito hvatala ukoštac s prijestupnicima i odmetnicima, i njezin predstavnik Palmotić je odlučan u tome da se razbojnicima izreče najteža kazna. Poklisari prate oslobođene mladiće i djevojke u Sofiju. Idu preko Pirota. U dolini u kojoj je smještena Sofija susreću mnogo trgovaca. Poklisarsko putovanje tako nalikuje Odisejevoj pustolovini, punoj predvidljivih i nepredvidljivih opasnosti u kojima pravedni, hrabri i odvažni pobjeđuju zlo. Preživjeli gusari su isječeni na stotinu komada koji su razdijeljeni psima.

Vrgoše ih ljutiem psima,
Za njihova pašja djela
Da se oni dave njima (PALMOTIĆ 1878: X, 7318-7320).

Za Palmotića je taj način kažnjavanja pravedna osuda što otkriva doista osobitost barokne senzibilnosti. Turci pak, hvale hrabrost dubrovačkih poklisara koji su se obračunali s razbojnicima i spasili djecu njihovom muftiji i cijelu pokrajinu oslobodili od razbojnika koji su bili strah i trepet svima koji su tuda navraćali poslom ili nekom drugom obvezom. Priličnu pozornost pjesnik Palmotić, koji je pokopao svu svoju u potresu postradalu djecu, zajedno s njihovom majkom, posvećuje radosti roditelja Sofijskog muftije i njegove žene što su im vratili živu djecu.

Većim brojem stihova on veliča sačuvanu nevinost djevojaka, u čemu se očituje dubrovačka tradicija o nedužnosti kao najdragocjenijem djevojačkom uresu. Zanimljivo je da svi hvale Boga što se ta zgodna sretno riješila ne praveći razlike između različitih vjera. Vjerenik tako kaže:

Hvaljen budi višnji zgara,
O životu moj ljubljeni,
Ki te iz ruka zlih gusara
sad ovako vratio meni (PALMOTIĆ 1878: X, 7461–7454).

Palmotić je sastavio i podulju ljubavnu pjesmu koju svojoj spašenoj vjerenici upućuje njezin zaručnik, pripravan radije umrijeti nego ostati na životu bez nje. Sretan je što je njegova vjerenica ipak ostala živa, ali još veća je njegova sreća zbog toga što nije bila ugrožena njezina djevojačka čast. Palmotić daje podjednaku važnost sačuvanoj djevojačkoj čistoći kao i njezinu sačuvanom životu. Spomenuti niz dramatičnih događanja Palmotić zaključuje vjenčanjem, koje se odvija u šatorima u polju na turski način, kojem nazoče i poklisari. Naratološka funkcija toga događaja ne predstavlja samo težnju ceremonijalnosti i svečanosti baroknoga čovjeka, nego ona iskazuje Palmotićevo nastojanje da na neko vrijeme izađe iz svakodnevice koja ga opterećuje (FALIŠEVAC 1997: 221). Tursko vjenčanje, odnosno pirno slavlje, koje se odvijalo na Sofijskom polju, doživjeli su poklisari kao predah. Cijelo jedanaesto pjevanje spjeva *Dubrovnik ponovljen* Palmotić je ispunio folklorističkim prikazima vjenčanja kod Turaka dajući puno pozornosti ceremonijalu svečanosti, nošnjama pirnika, ljepoti nevjeste i djevojaka koje su posluživale na piru. Sve je puno uresa, raskoši, ljepote. Palmotić prikazuje i kako je izgledala mlada, pretjerujući u opisima njenih ukrasa. Ističe bjelinu koja je osim što predstavlja ljepotu, ima i metaforičko značenje nedužnosti. Pir je prikazan kao velika gala predstava s djevojačkim plesom, igrom konjanika, svirkom pjesmom, udarcima bubnjeva i svirkom trubli i svirala, plesom na konopu. Poklisari darivaju nevjestu. Svi se s poštovanjem

obraćaju poklisarima. Daju im najbolje šatore i ugadaju im u svemu. Onu su posjednuti za stol s muftijom koji je nevjestin otac, a s njime, osim mladoženje, sjede najviđeniji ljudi u gradu. Palmotić je impresioniran vrstama hrane koja je postavljena bila na stolu, ali se ne upušta u načine na koje je ta hrana bila pripravljena. Skromni repertoar dubrovačke kuhinje čini se da je bio za osrednjega pisca ograničenje da se upusti u prikaz maštovito pripremljene hranu kakvom obiluje turska gastronomija. Palmotić jedino je mogao identificirati kojih je sve životinja meso bilo pripravljeno na bogato složenim pladnjevima, pa ističe da je bilo mesa svih pitomih životinja, ali i divljači poput srnetine i mnoštvo različite ribe. Nešto je bilo kuhano, nešto pečeno, ali vrlo ukusno pripravljeno, što Palmotić tumači da je bilo slatko kao med. Nažalost, ne prepoznaje kojim su sve dodacima i mirodijama oplemenjena bila izvrsna jela koja su svatovi uživali. Muškarci su pili šerbet i vino. Pjevali su pjesme počasnice. Svi su uzvanici govorili o mladoj. Nakon jela ponuđeno je gostima pranje ruku mirisnom vodom. Mlada je sjedala među ženama, što je turski običaj, ističe Jaketa, a dvorilo ih je dvanaest djevojaka. Potom je Palmotić pozorno odgledao djevojački ples koji je otplesalo sedam djevojčica u tankim svilenim košuljama. Dok su plesale, košulje su im se izvijale primijetio je Palmotić, naglasivši da je osobita radost svakom muškom oku bio taj ples u kojem su djevojke izvodile različite figure i skokove. Ceremonijal igre neobično privlači Palmotićevu pozornost i on ga pažljivo uobličuje stihovima. Kad su se djevojke umorile plesom, zamijenili su ih mladići svojim igrama sportskog nadmetanja. To su igre izvrsnosti, junaštva i brzine, kako ih naziva Palmotić, a jedna od najvažnijih je bila vještina jahanja na konju. Palmotić je zapazio da nadmetanje mladih Turaka neobično podsjeća na pravu bitku. Palmotić opisuje tijek igre: Gađaju se štapovima od drijena. Napominje da Turci tu igru zovu džildit, a za nju je osim znanja potrebna i brzina, zaključujući da toj igri prethodi prilična uvježbanost. Nakon toga pojavljuje se pred uzvanicima džambas koji hoda i izvodi vratolomije na konopu. I tu vrstu igre opisuje Palmotić: Najprije je na visoke kolce od bora igrač raste-gao konop, popeo se na njega i počeo na njemu, „činit čuda”. Na Palmotića su te vratolomije, kao i ostale epizode raskošne pirne svečanosti ostavile snažan dojam, vjerojatno i zbog toga što su u Dubrovniku takve svečanosti bile puno jednostavnije, skromnije i prilagođene intimnijem broju uzvanika, uglavnom bliskih rođaka i kumova unutar zidova plemićkih palača. Palmotićev cjeloviti opis pirne atmosfere uključuje prikaz svadbene družine, mladenaca i gostiju, poklona, gozbe i jela kojima su uzvanici bili posluženi, viteških igara kojima se zabavljaju pirnici, te plesa mladih djevojaka. Kad se spustila noć nad poljem, upaljene su brojne svijeće i servirana je večera. Svečanost vjenčanja trajala je tri dana i tri noći sve dok nisu nevjestu dopratili doma i gdje su gosti darivali mladu a ona goste. Poklisari su je obdarili tekstilom i svilom a ona njih konjima sa zlatnim uresima i vrlo lijepim prstenovima. U tom ozračju dokolice koju do-

nosi Palmotić čini se da namjerno želi rasteretiti spjev mračnih i teških tonova, neizvjesnosti, i tragike (FALIŠEVAC 2007: 222–224). Istodobno otkrivamo da je pjesnik ovladao iskustvom kontradikcije kao jednim od konstanti baroknog senzibiliteta (WARNKE 1975:71).

Budući da su se poklisari u svatovima zadržali dulje vremena nego što su planirali, vjerojatno baš zbog toga jer su bili svjesni težine situacije koja će ih pogoditi na cilju putovanja, morali su se požuriti kako bi harač predali caru na vrijeme. Na dobrim konjima kojima su darovani brže prolaze Palmotiću poznati put iz ranijeg poslanstva. Krajolici se neprestano izmjenjuju, ali Palmotić se dobro prisjeća svega jer je tuda prolazio već četiri puta u prethodnim poklisarskim pohodima. O tragovima putničke svakodnevice - umoru, Palmotić šuti, prema ga nesumljivo osjeća, kao što ga i recipijent sluti u nedostatku izvanjskih sitnica i u općevažnim trivijalnim stvarima. Umorno oko nema previše smisla za pojedinosti i razlike, iako je pozornost na putovanju veća nego što je to uobičajeno. Opis krajolika je sve oskudniji, a Palmotić spjev upotpunjuje pričama koje su mu ostale u sjećanju, vjerojatno još iz prethodnih putovanja kad je bio mlađi i manje opterećen dramatičnošću situacije kao što je bila ova prozročena postpotresnom političkom krizom. Na taj način on dopunjuje svoj stihovani putopis događajima i predajama koje su povezane uz pojedine predjele i mjesta. Kad prolaze Planinom djevojaka nad klisurom rijeke Marice, zadržava se na mjestu s kojeg se djevojka, koju je brat htio omljubiti, bacila u ponor. Što se poklisarsko putovanje bliži svome cilju, to je slabija događajna gustoća u Palmotićevu spjevu. Njegov fikcionalni svijet posustaje prije susreta s krutom zbiljom koja ga očekuje pred carevim dvorima. Stoga je zabilježena priča o pokušaju incesta i osobito pohvala sačuvanoj nedužnosti, koja je u baroknom Dubrovniku imala zahvalno čitateljstvo, pružila Palmotiću sretnu prigodu da osvježi putopisnu naraciju ovim nesvakidašnjim motivom i pojača događajnu strukturu spjeva, ukazujući i na primjeru svog pjesničkog zadatka da je naracija dominantni iskazni oblik svih epskih žanrova (FALIŠEVAC 1994: 39–50).

Nakon toga karavana kreće u smjeru Tatar Pasardika, pa se spušta duboko u Plovdivsko polje, koje je vrlo plodno, jer ga sa svih strana plače rijeka Marica. Uz tu rijeku i Palmotić smješta priča o Orfeju i Euridici, jednako kao i njegov prethodnik Gundulić u spjevu *Osman*, iako Palmotić obmanjuje čitatelja da ju je putem čuo. Svima poznatu mitološku priču Palmotić razvija nadugo i naširoko kao da hvata dah za ono što slijedi. Palmotić spominje kameni most koji se zove Mustaj pašina ćuprija na rijeci Marici koji čine dvadeset i dva luka, a dug je četiri stotine koraka. To remek-djelo turskih graditelja spominju i drugi putopisci koji su prolazeći tim područjem ostali zadivljeni turskim graditeljskim postignućem. Sljedeću noć poklisari su proveli u mjestu Plovdiv (Filibe), a izjutra nastavili jahati kroz Popovu Koriju, koja je također bila na zlu glasu zbog razbojnika koji su tu napadali prolaznike i trgovce,

potom kroz Bugarsku Papazliju, Setniš Harmaliju, Čupriju i konačno udoše u Jedrene, konačni cilj svog dugog, napornog i opasnog putovanja. Dočekali su ih carevi čauši s puno smjernosti i dobre volje pitajući ih kako je bilo na dugom putu. Iza čauša u grad su ujahali janjičari, pa zatim dragomani pred poklisarima, a tek onda poklisari koji su se držali ponosito, kako već dolikuje aristokratima koji su u tuđini bili najviši predstavnici svoje slobodne države – Dubrovačke Republike. Čim su ušli u carski grad, bili su obaviješteni o epidemiji koja je harala u gradu, pa se poklisarska pratnja povukla u Kuragač, obližnje selo, gdje su im čauši pripremili ponajbolju kuću. Osobito je zanimljiva sama završnica putovanja i dolazak poklisara u Esku Sagaru, gdje je boravio turski car s mnoštvom svojih pomoćnika i slugu uživajući u zabavi lova. U Palmotićeve stihovima ponovno se javlja i zamjećivanje pojedinosti u brojnim i podrobnim opisima. Motiv lova koji se javlja i u književnosti Palmotićeve književnih predšasnika, posve obuzima Palmotića pjesnika i on se pomno posvećuje tom najvažnijem obliku zabave turskog cara i njegove brojne svite. Premda obuzetost Mehmeda IV lovom odgovara povijesnoj zbilji, Palmotić atmosferu lova koristi i kao alegoriju koja predstavlja klopku pripremljenu poklisarima kad oni stignu na cilj svoga putovanja. Računajući na osjetilnu percepciju recipijenta u neravnopravnoj borbi medvjeda i orla, u kojoj ptica pobjeđuje ogromnu razbiješnjenu životinju u 15. pjevanju, sluti se također barokna alegorija u kojoj mala Dubrovačka Republika uspoređena s golemom tjelesinom Osmanskog carstva, nakon mukotrpane borbe pobjeđuje nadmoćnog neprijatelja. Car se upravo nalazio u lovu s kajmakanom a grad je ostavio dogandžiji Mehmet paši kojemu su poklisari odmah poslali dragomana s uputama kako se treba odvijati njegova komunikacija s Turcima. Dvojica poklisara suočena s ciljem svoga putovanja i skorim susretom s carevim činovnicima bila su zaokupljena teškim mislima kad su im dva čauša poručila da ih car poziva u Sagaru. Dio puta Plovdivskim poljem morali su se vratiti, a potom prosljediše kroz nekoliko turskih sela za Sagaru. U Sagari su poklisarima, na njihovo iznenađenje, bili pripravljeni lijepi prostori za boravak. Poslije kojekakvih prenoćišta u smrdljivim hanovima ili u šatorima pod vedrim nebom, u Sagari su poklisari i njihova pratnja bili okruženi udobnošću. Zidovi kuće u kojoj su smješteni bili su lijepo ukrašeni a prozori od stakla umjetnički napravljeni, opisuje Palmotić. Ulazna drvena vrata bila su ukrašena intarzijama. Promatrajući dvorište Palmotić govori o razigranoj vodi; vjerojatno se radi o vodoskocima sa zvučnim i oku ugodnim efektima. Lijepi perivoj bio je još pun svakoga voća, unatoč zamakloj jeseni. Kuća je bila vlasništvo gradonačelnika toga grada (gospodičić prvi od grada) u kojoj su nekoliko dana prebivali dok im kajmakan nije poslao glas da dođu k njemu. Kajmakan se nalazio u ravnici, u šatoru i svaki dan se pridruživao caru u lovu koji je pak, izvan grada podigao toliko šatora, modrih i bijelih, da su te na-

stambe zauzele mnogo veći prostor nego što je bio onaj na kojem je smještena Sagara. Čak su i ograđeni bili ti carski šatori ogradom od platna obojenoga u modru i crvenu boju, koja je imala oblik krune. Najviši i najveći je bio carev šator koji je postrance prelazio u manje šatore. Ukrasi od zlatnih jabuka nalazili su se na šatorima svih carevih velikodostojnika. Blizu careva prostranog šatora bio je postavljen raskošni šator Mustaj paše. Niži carevi pomoćnici smješteni su bili u manjim i skromnijim šatorima, primjećuje Palmotić. Tu su i šatori Čehaje Imbrahima i Raisa glasovitoga, Ali age Karakaša koji je, pun razuma i kreposti, na dužnosti careva čauš baše. Šatori su bili uredno poređani u nizovima, opisuje Palmotić. Od pjesnika i putopisca pretvara se posvema u diplomata pozorno osmatrajući turske velikodostojnike, njihovo okruženje, izraze njihovih lica, osluškujući njihove razgovore, pripravljaajući se usput kako da postupi i što da kaže kad mu se obrate, premda je doputovao sa smišljenim govorom i do pojedinosti uvježbanim odgovorima na njihove očekivane upite i reakcije. No, Palmotić je kao iskusan diplomat znao da se s Turcima nikad ne zna i da treba biti jako pozoran na promjene njihovih raspoloženja i obrate njihovih stajališta, te uvijek biti spreman na pričuvena rješenja. Palmotić donosi i vlastiti psihološki portret u uvjetima straha, nemira i slabe nade, ali ustrajan da izdrži do kraja. On želi da ostane zabilježeno što je i u kakvim trenucima odlučivao i kako je predusretao turske verbalne napade i prijete. Premda ustrajno pobija turske optužbe, Palmotić sebe prikazuje kao pasivnog junaka, ali spremnog u svakom trenutku na svaku žrtvu za domovinu (WARNKE 1972:182). Zato je njegov ep i svojevrzni spomenik samom sebi (NOVAK 2004: 155–156).

U 16. pjevanju Palmotić donosi vrlo uspješan i dojmljiv opis zimskog ugodaja. Zima je iznenadila sve sudionike lova i carsku svitu koja se šatorima bila ulogorila u polju. Počeo je padati gusti snijeg koji je zameo putove i onemogućio normalan život u šatorima jer je napadao po njima u velikim količinama. Slike preobraženog zimskog krajolika vrlo je sugestivna i dojmljiva. Palmotić zapaža zaleđene rijeke i izvore, gore koje su preko noći posijedile, tamno nebo, bijele livade, oblake i hladan ledeni vjetar. Čini se da pjesnik na taj način poručuje da je promjena u prirodi potaknula i promjene u životu i djelovanju dubrovačkih poklisara.

Priobražen svijet osvanu
 Star i grde blijede slike,
 I na svaku bjehu stranu
 Sijede gore svekolike.
 Livada se bješe od svudi
 Bijele obukla u odjeće,
 I kroz način skrila hudi

I travicu i sve cvijeće.
Svi kladenci, i sve rijeke
Jur bjehu se poledile
I ohole brze tijeke
Svojijeh voda ustavile.
Sunce, zemlju koje travi
Kroz gizdavo svo svjetlilo,
Ne sivaše u svoj slavi
Neg se u oblak bješe skrilo.
A i nebo svu vedrinu
I razbludnu svoju diku
Promijenilo bješe u tminu
Slijepu, mrklu, crnu i priku.
Gusti oblak prosipaše
Snijeg od svudi veoma silno,
Ter njim zemlju pokrivaše
Na sve strane sasma obilno.
A ne malo u studeni
Hladan vjetar čujaše se
Koji kroz duh svoj ledeni
Svud okolo vijaše se.
Zima bješe mraz no vrijeme
I godinu zlu donijela
Ter svijem ledom studenijeme
Svekolike pute smela.
Paček carske na šatore
Snijeg najveći bješe izlila
Ko na cara da najgore
Tad bješe se rascčila (PALMOTIĆ 1878: XVI, 11609-11644);

Turci, na čelu s carem vrlo brzo napuštaju to područje lova, ostavljajući svoje šatore slugama da ih raspreme i odlaze u Plovdiv gdje je bio carski dvor i kuće za njegovu svitu, jer po zimi nije bilo moguće živjeti u šatorima. S puno dinamike Palmotić oslikava kako se carski šatori raspremaju velikom žurbom u strahu od još jače studeni, a veliki broj deva i mazaka posluga je natovarila potrepštinama koje su se nalazile u šatorima. Cijelo je mnoštvo tovarnih kola, primjećuje Palmotić, koje su vukli konji i volovi. Sam car odjahao je iz polja na kojem su smješteni šatori na svom konju u pratnji svog lovačkog psa, jer je htio i tu prigodu iskoristiti za lov koji mu je, kako Palmotić tumači, bio neutaživa strast. Zadržao se, uprkos zimskim vremenskim uvjetima, čak tri dana u lovu i tek trećeg dana stigao u Plovdiv. Tu se kanio malo odmoriti i počekati da se otopi snijeg pa da nastavi s

lovom, jer je zimsko razdoblje bilo tek na početku. Čim su poklisari saznali da je car otišao u Plovdiv, odmah su ga slijedili i tamo stigli istog dana kad i on. Nigdje nisu mogli pronaći konačište, jer je sve bilo zauzeto carevom pratnjom, pa čak i obližnja sela. Poslali su dragomana kajmakanu da ispita može li se što za njih učiniti. On im je našao stan u Landasu, selu na rijeci Marici, nedaleko od grada Plovdiva. Palmotić idiličnim bojama opisuje to selo u kojemu se poklisarima svjedočilo boraviti, iako su ga činile obične male seoske kućice, koje on naziva kućarice, poput onih u kojima su na selu živjeli dubrovački kmetovi, okružene drvenim plotovima. Plotovi su izrađeni od bukava i topola koje rastu u blizini sela i visinom dosižu nebo. Primjećuje plodnu zemlju zasađenu vinogradima i voćnjacima u kojima uspijevaju kruške, jabuke, šljive, dunje i različito drugo voće. Kraj je bogat i nasadima žita, a stanovnici imaju meda i masla, mlijeka i vune, jer stada brojna pasu na zelenim livadama. Vidjeli su pastire kako čuvaju krave, ovce i janjce i ta ih je slika podsjetila na dobra stara vremena kad su ljudi većinom od poljoprivrede živjeli (premda je u Dubrovniku ta djelatnost bila uvijek drugorazredna značaja). U tom mjestu, ističe Palmotić, još sjaji dobrohotnost zlatnoga doba. Opisi mjesta i građevina izuzetno su rijetki u hrvatskoj baroknoj književnosti, pa stoga Palmotićev nekliseizirani i nekonvencionalni opis malog bugarskog mjesta uz rijeku prava je tematska inovacija (KRAVAR 1980: 130).

Na Landasu stan im poda.
 Selo 'e Landas kraj Marice
 Od Filibe ne daleče,
 Sve su u njemu kućarice
 Kojeh samo plot optječe.
 Divljem dubljem iz okola
 Ograđeno svud je u sebi
 Od bukava i topola
 Ke se uzrastom penju k nebi.
 U sebi je puno njiva
 I obilnijeh vinograda,
 Krušak', jabuk', dunja, sliva,
 I razlicijeh još prisada.
 Bogato je žitom, vinom,
 Medom, maslom, mljekom, vunom,
 I potrebom svakom inom,
 Koju uživa s česti punom.
 Od pitomijeh stada zvijeri
 Tu sved' pasu razne trave,
 Igrajuć se svijem pastijeri
 Jaganjčići, ovce, i krave;

Da bi reko u tem mjesti
Od staroga zlatna vijeka
Da još sjaju svijetle česti
I čestita radost njeka (PALMOTIĆ 1878: XVI, 11720–11744)

U tom mjestu dubrovačkim poklisarima za boravak je dodijeljena kuća Kapidžić age, smještena usred sela, na obali rijeke. Agini podložnici kršćani lijepo su ih primili i dvorili ih ljubazno. I doista su mogli lijepo počinuti i uživati ugodan život u tom mirnom selu da poklisari nisu bili u opasnoj domovinskoj misiji koja ih je stalno opominjala na opreznost i budnost. Ovako izmještene iz centra diplomatskih i političkih događanja, poklisare je neprestano mučilo pitanje o tome što se snuje u glavama osmanlijskih velikodostojnika, prije svega, kajmakam paše, o sudbini njihove države, ali i nemir i neizvjesnost glede njihovih vlastitih života. Kontekstualna vezanost Palmotićeve baroknog opisa uz sadržajnu stranu njegova spjeva osobito je nazočna u prikazu gotovo idiličnog krajolika koji je u kontrapoziciji s psihološkim opterećenjem dvojice dubrovačkih poklisara. Bez obzira na ljepotu krajobraza, poklisari osjećaju nelagodu i nemir do te mjere da im je boravak u toj sredini, uza svu udobnost, nalikovao zatočeništvu. Tu se Palmotićeve putopis pretvara u psihološku dramu koja do posljednjeg pjevanja ostavlja čitatelja u neizvjesnosti hoće li se cilj poklisarskog putovanja ostvariti ili će stvari poteći po zlu, na što su upućivali brojni pokazatelji. Situacija se okreće u korist poklisara i na dobrobit njihove domovine, zaslugom sv. Vlaha dubrovačkog zaštitnika, kako ističe skromni i pobožni Palmotić, pretpostavljajući ipak da će recipijent uočiti i njegove zasluge u diplomatskom nadmudrivanju s Turcima. Njegov ep, kojem su glavni sadržaj dali događaji iza potresa i putovanje s haračem na turski dvor, nije pobudio veće zanimanje suvremene intelektualne i domoljubne javnosti u Dubrovačkoj Republici, kao što ni svojom poetskim dosezima nije zaokupio pažnju književne povijesti da bi mogao stati uz bok *Osmanu*. Iako je u Dubrovniku, kako izriče u stihovima, bio voljen i vrlo cijenjen, doživljavali su ga u umjetničkom smislu kao srednju književnu vrijednost, a njegove trijumfalne diplomatske dosege zasjenila je mučenička smrt poklisara Nikolice Bone u silistrijskoj tamnici koji je u poklisarskom pohodu s Palmotićem bio tek mlađi pratilac. U književnom pogledu Bunićeva skromna književna ostavština pretpostavljena je Palmotićeve obimnom književnom projektu *Dubrovnika ponovljenog*. Ni književni povjesničari novijeg vremena nisu u pogledu estetskih procjena Palmotićeve djela bili bez prigovora. Mihovil Kombol držao je da je Palmotić umjesto zanimljiva putopisa ostavio nezanimljivu epopeju, priznajući jedino opis trešnje u 13. pjevanju kao ponešto rječitiji pjesnički iskaz (KOMBOL 1961: 265–266).

Uza svu stilsku neujednačenost Palmotićeve spjeva, Palmotićeve opisi krajobraza kojima putuje, dijelova dana, godišnjih doba, vremenskih nepogoda, kao i

portreti likova s kojima se susreće nadvladavaju barokne klišeje. Toponimija, hidrografija i orografija u službi putopisne vjerodostojnosti, brojni etnografski elementi, raskošno prikazani ceremonijali i običaji, plesovi i igre na seoskim svečanostima, opisi maričkih ugođaja, prikazi turskih graditeljskih poduhvata, predaje i priče o doživljajima dubrovačkih trgovaca, sve su to elementi kojima Palmotićeve naracija dobija na živosti i zanimljivosti. Osobito su dojmljivi Palmotićeve susreti sa zemljacima koji su trgovali po udaljenim turskim područjima, koji su, osim važnih informacija, pružali često puta dubrovačkim poklisarima sigurnost, pa čak i financijsku potporu. Stihovi u kojima Palmotić ne zaboravlja na dobročinstva svojih zemljaka ukazuju na zbiljsku prostornost Palmotićeve putovanja (ŠVELEC 1990: 189). Suprotno težnji baroka da se rastereti vjerodostojnosti i uobličiti artifično i imagološki, Palmotićevo iskustvo pisanja povezano je s koncepcijom realnosti na geografskoj razini, bez obzira na njegov neprijeporni barokni senzibilitet. Palmotić pokazuje umijeće stvaranja autobiografije (LEJEUNE 1999: 237-270). On se ne javlja kao ravnodušni barokni opisivač, nego tradicionalnim načinom opisivanja nastoji povezati objekte sa subjektivnim osjećajima. Identičnost autora i glavnog lika Jakmira uspostavljen je kroz jasnu koncepciju Palmotićeve individualnosti i njegove diplomatske osobnosti, snalaženje u prostoru, način života i razmišljanja te retrospektivnu perspektivu pripovijedanja (LEERSEN 2009: 83–97).

Zaključak

Palmotić je svijestan bio vlastitog pjesničkog talenta kad se odlučio na pisanje golemog spjeva od 20 pjevanja u koji je ugradio (premda je dvadeseto pjevanje ostalo nedovršeno, jer ga je pretekla smrt), čak 15 644 stiha. Kao diplomat od formata imao je izoštreno oko za uočavanje karakternih i psiholoških fenomena, regionalnih i egzotičnih ambijenata, a književnim talentom bio je u stanju odabrane motive, zasnovane na realitetu, unutrašnjem iskustvu i osjećajnosti vješto povezati s imaginativnim slikama i događajima koje se pojavljuju u njegovu spjevu. Palmotić iskazuje pravu pjesničku mjeru u rasporedu opjevanih predjela i događaja, kao i u refleksijama koje se na njih odnose (izuzev nekoliko digresija koje će ga zaokupiti, kao što je priča o nevjernoj Fakri). Palmotićevo putovanje na dužnosti poklisara harača u kriznim političkim okolnostima iščitava se kao prvorazredni psihološki dokument o tome kako je to nositi se s kriznom situacijom državnom diplomatu u različitim stupnjevima njezina identiteta. Turska odgađanja bila su stalna prijetnja njegovoj emocionalnoj stabilnosti. Vlastita duševna stanja koja razotkriva u spjevu daju naslutiti da je Palmotić stalno imao u svijesti kako plovi rubom neuspjeha. Putopisnim stihovima otkriva što mu znači emocionalno pouzdanje, pokazujući istodobno i

emocionalnu odgovornost za sve u čije ime i za čije razloge obavlja delikatnu i opasnu diplomatsku zadaću i provjeravajući valjanost svojih diplomatskih instikata koji stimuliraju njegovu pjesničku imaginaciju. Komunikacijska usmjerenost Palmotićeve putopisa ostavlja dojam javne ispovijedi koja funkcionira kao posebna kategorija književnopovijesne retorike. Njegove tragove jasno razabiremo u Palmotićeve pismima vladi Dubrovačke Republike, u kojima je, pored prepoznatljivog baroknog ornatusa, oživljavao svoja izvješća uvjerljivim opisima i dojmljivom metaforikom. Diplomatsko iskustvo pretočio je u stihove tek desetak godina nakon trećeg poklisarskog putovanja u formi spjeva od dvadeset pjevanja, od kojih je posljednje dvadeseto pjevanje ostalo nedovršeno. Koji je bio razlog da Palmotić svoje doživljaje dozove iz sjećanja kad su oni postali povijest i pretvori ih u barokne stihove, po uzoru na prethodnika Gundulića netom prije smrti, možemo samo naslutiti. Zauzet diplomatskim poslovima koji su ga vodili s jednog zadatka na drugi Palmotić se nije imao ni vremena ni prilike ranije posvetiti književnom poslu, premda je njegov mlađi pratilac Nikolica Bunčić baš u jeku njihova zajedničkog poslanstva našao mogućnost da složi epilij na temu velike trešnje i obnove Dubrovnika. Osjetivši kako su njegovi uspješni diplomatski pohodi pali u zaborav, u uvjetima u kojima salamankezi čine većinu Velikoga vijeća, a mučenička smrt salamankeza Nikolice Bone u turskoj tamnici zasjenila sve njegove umiješne diplomatske poteze, sorbonez Jaketa Palmotić želio je u gundulićeovskoj tradiciji obimnim epom osvježiti sjećanja Dubrovčana na vlastita politička postignuća u dubrovačko turskim odnosima postpotresne krize. Spjev *Dubrovnik ponovljen* bjelodano otkriva da su pjesništvo i diplomacija dvije Palmotiću bliske aktivnosti koje se nadopunjuju na taj način što je diplomatska poduzetnost nadahnula Palmotićeve stihove, a njegova književna promišljanja i pjesnički talent začinili Palmotićeve diplomatske retoričke bravure. Približivši recipijentu daleke i egzotične predjele, portrete turskih, prema dubrovačkim predstavnicima neprijateljski raspoloženih velikodostojnika, neobične ljudske odnose i sudbine s kojima su se poklisari upoznawali na put, kao i nepoznate običaje, Palmotićeve uradak, lišen etničkih predrasuda i klišeja i do danas nedovoljno prepoznat kao umjetnički čin, istovremeno je i kulturološki i literarni doprinos hrvatskoj književnosti.

Citirana literatura

CURTIUS, Ernst Robert. *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Matica hrvatska 1971.

FALIŠEVAC, Dunja. »Stil hrvatske barokne epike.« u: *Dani hvarskog kazališta*. Split: Književni krug, 1994: 39–50.

- FALIŠEVAC, Dunja. *Kaliopin vrt*. Split: Književni krug, 1997.
- FALIŠEVAC, Dunja. *Dubrovnik otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2007.
- KOMBOL, Mihovil. *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*. Zagreb: Matica hrvatska, 1961.
- KRAVAR, Zoran. *Funkcija i struktura opisa u hrvatskom baroknom pjesništvu*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1980.
- LEERSSEN, Joep. »Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru.« u knjizi *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Priredili Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković. Zagreb: Srednja Europa, 2009.
- LEJEUNE, Philippe. »Autobiografija i povijest književnosti.« u: *Autor; pripovjedač, lik*. Priredio Cvjetko Milanja. Osijek: Svjetla grada, 1999: 237–270.
- MATKOVIĆ, Petar. »Putovanja po balkanskom poluotoku XVI. vieka.« *Rad JAZU* 56(1881): 141–233.
- NOVAK, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina*. sv. 1. Split: Slobodna Dalmacija, 2004.
- PALMOTIĆ, Jaketa Gjonorić. *Dubrovnik ponovljen i Didone*. Priredio Stjepan Skurla. Dubrovnik: Nakladom i troškom tiskare D. Pretnera, 1878.
- ŠVELEC, Franjo. »Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića prema Osmanu Ivana Gundulića.« *Forum* 29//7–8 (1990): 183–199.
- WARNKE, Frank J. *Versions of Baroque*. London: Yale University, 1972.
- WARNKE, Frank J. *Versions of Baroque. European Literature in the Seventeenth Century*. New Haven – London: Yale University Press, 1975.

Slavica P. Stojan

A BAROQUE TRAVEL ACCOUNT BY JAKETA PALMOTIĆ (1616–1680)

Summary

Dubrovnik ponovljen (Dubrovnik Revisited) is a travel epic written by Jaketa Palmotić, in which he describes his travel to Adrianopoli, where he was despatched as a Ragusan tribute envoy (*poklisar harača*). Thanks to his account of a long journey across the Balkans, the space of the European ‘Eastern question’ has for the first time been introduced into Croatian literature. Palmotić is the first writer to ever treat the vast areas spreading to the east of his native town, the first to describe this Balkan interior with geographical and topographical accuracy and vivid literary observations of ethnic and religious tolerance. Understandably, his account of the Turkish attempts at black mail, moments of insecurity

and fear for his own life but also for the existence of the Republic is imbued with hostile emotions towards Islam. Intercultural encounters and experiences of unusual landscapes (his travels to the Porte took him along the so-called 'Dubrovnik route', winding its way from Dubrovnik to Trebinje and further up to Foča, where this and the Constantinople route joined. Palmotić created a world of fiction, and in this way expanded his epic with new episodes and unexpected developments. Although Palmotić's account mirrors his stressful and painful experience of the eastern Balkans, it is at the same time a valuable cultural and literary contribution to Croatian literature. Characterised as a Baroque epic, 'Dubrovnik Revisited' is determined by a succession of substantial elements, one of the most important being the narrative of his and Bunić's journey with the *harač*. Palmotić's Baroque rhetoric leans on the antithesis between Christianity and Islam, also used by his literary model Ivan Gundulić, *sorbonez*, with whom he shared political views (Sorrbonists were opponents to the dominant group of Salamancists in the Great Council of the Republic of Dubrovnik), yet his literary experience exhausts itself primarily in the seriously conveyed role of traveller, diplomat and travel writer on a patriotic mission, the success of which had to be ensured regardless of the price. Palmotić's journey bears no features of a quest for adventure or pleasure in the midst of the Balkan wilderness and dramatic landscapes. Not only does it contain an interesting account of places, weather conditions, people and things or customs, but it is also a first-class psychological document on how a state diplomat handles a crisis situation. Turkish reluctance to receive the envoys tended to threaten his emotional stability. Judging by the descriptions of his mental states, it seems that Palmotić constantly harboured doubts about the mission's success. Through his travel verse Palmotić conveys the importance of emotional confidence to him, exhibiting at the same time emotional responsibility for those on whose behalf he carries out such a delicate and dangerous diplomatic mission, and also questioning the genuineness of his diplomatic instincts that stimulate his poetic imagination. In terms of communicative targeting, Palmotić's travel account may be interpreted as public confession, a form functioning as a separate category within literary-historical rhetoric. 'Dubrovnik Revisited' was conceived following his third mission as a Dubrovnik tribute envoy in the form of epic composed of twenty cantos, of which the last canto was never finished.

